

TASPAR KAGAN VE “İLK TERCÜME FAALİYETLERİ” ÜZERİNE BAZI NOTLAR*

Some Notes on Taspar Kagan and “First Translation Activities”

Kürşat YILDIRIM**

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 37-52

Öz: Taspar Kagan (572-581) devrinde Türklerde Budacılığa meyiller olduğu, Budacı keşişlerin Gök-Türk merkezinde Türkçe tercüme faaliyetleri yaptıkları, Taspar Kagan (572-581)’ın Çin’den bazı Buda sutralarını getirip tercüme ettirdiği ile Kuzey Qi Hükümdarı’nın bir sutrayı Türkçeye tercüme ettirerek Taspar’a gönderdiği şeklinde görüşler vardır. Makalemiz Çin ana kaynaklarına, bilhassa Jinagupta’nın iki Budacı kayıta yer alan biyografisine ve Hui Lin ile ilgili kayıtlara dayanarak böyle bir tercüme faaliyetinin varlığını sorgulayacaktır. Yine ilim âleminde “ilk tercüme” fikirlerinin teşekkül etmesini sağlayan görüşler incelenecek ve söz konusu fikirlerin aslının ortaya çıkarılmasına gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Taspar Kagan, Jinagupta, Hui Lin, Tercüme Faaliyetleri, Budacılık

Abstract: There are opinions that there were trends to Buddhism in Turks, Buddhist monks did translating activities in the center of Gok-Turk, Taspar (572-581) brought some sutras from China and had these translated, monarch of Northern Qi State had a sutra translated and sent it to Taspar. Our article will interrogate the existence of such translation activity, based on Chinese main sources, especially biography of Jinagupta recorded in two Buddhist source and records about Hui Lin. Again, we will examine opinions, which caused “first translations” opinions in the world of science and try to search the origin of such opinions.

Keywords: Taspar Kagan, Jinagupta, Hui Lin, Translations Activities, Buddhism

Türk tarihi ve Türk dili tarihi çalışmalarında Gök-Türk Kaganı *Taspar* (572-581) devrinde bazı Buda *sutralarının* Türkçeye tercüme edildiğine dair bazı görüşler vardır. Böyle bir fikrin şekillenmesinde başlıca amil, Taspar’ın sarayında bazı Budacı keşişleri himaye etmesi, kendisinin bazı Budacı ibadetlerde bulunması, Çinli *Qi* Devleti (550-577)’nden bazı sutralar talep etmesi ve yine aynı devletin kagan için bir sutrayı Türkçeye tercüme ettirmek istemesidir.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. Shanghai International Studies University (上海外国语大学) Şeref Üyesi. kursatyildirintr@yahoo.com. Gönderim Tarihi: 26.09.2016 / Kabul Tarihi: 24.10.2016

** Bu makale 26 Mayıs 2016 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Shanghai Şehri’nde tertip edilen “Workshop on the Historical, Present and Future Interchanges of Chinese and Turkish Languages under the Perspective of B&R Initiative” adlı çalıştayda sunulan “Some Notes on Taspar Kagan and “First Translation Activities”” başlıklı İngilizce bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

Her şeyden önce Gök-Türk sarayında “Türkçeye” tercüme faaliyetlerinde bulunulduğuna, Qi Devleti’nin bir kitabı tercüme ettirdiğine ve kagana ulaştırdığına dair kanaatlerin izaha muhtaç olduğunu düşünüyoruz. Peki, böyle bir malumat nereden gelmiştir? İşin aslı nedir? Bu konuda temas edilmesi gereken üç bahis vardır. Bunlar sırasıyla Taspar Kagan’ın himayesinde on yıl Gök-Türk sarayında kalan Hint asıllı *Jinagupta* adlı keşişin faaliyetleri, yine kaganın ele geçirdiği *Hui Lin* adlı bir Çinli keşişle olan münâsebeti ve Çin’den sutralar talep etmesi ve nihayetinde Çin’in bir sutrayı Türkçeye tercüme ettirmek istemesidir. Şimdi bu konuları tek tek inceleyelim:

1) Jinagupta’nın Faaliyetleri:

Kuzey Hindistan’daki *Gandhara* Memleketi’nde doğan, *Sanzang (Tripiṭaka) Dharma Üstat Dunajueduo* (三藏法師闍那崛多) (Jinagupta) 559 yılında yârenleri ve üstadıyla birlikte *dharma*’yı yaymak üzere memleketinden çıkmış ve üç yıl sonra Çin’e varmıştır. Burada 20 küsur yıl yaşayan keşiş, Çince öğrenerek Budacılık ve tercüme faaliyetlerinde bulunmuştur. Kuzey Zhou Devleti, 574 yılında Budacılığı ve Taoculuğu yasaklayınca Jinagupta ve yârenleri takibata uğramış, ancak onların Çin’i terk etmelerine izin verilmiştir. Bunun üzerine Jinagupta, Çin’den memleketine dönmek üzere kuzeye ilerlemiştir. Esasında çaresiz vaziyette olan keşişler burada Gök-Türk Kaganı Taspar’ın ısrarlı dâveti, sağladığı imkânlar veya zorlaması üzerine sarayda konaklamışlar ve on yıl boyunca faaliyetlerine burada devam etmişlerdir. Nihayetinde 584 veya 585 yılında Çin payitahtına geri dönmüşlerdir¹.

Jinagupta’ya dair bu malumatlar sadece kendisi hakkında bilgi veren *Da Tang Nei Dian Lu* (大唐內典錄) ve *Xu Gao Seng Zhuan* (續高僧傳) adlı iki Budacı kayıttan mevcuttur. Meşhur *Taishō Shinshū Daizōkyō* külliyyatı içerisinde yer alan bu iki metnin satır satır tam tercümesi ekte sunulmuştur.

a) Jinagupta Türkçe Biliyor muydu?: İlk olarak kayıtlar okunduğunda ne keşişin Türkçe bildiği ne de Türkçe tercüme ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Üstelik 582 yılında dikilen *Bugut Yazıtı*’nın Brahmi harfli Sanskrit yüzünün Jinagupta tarafından yazıldığı Sir Gerard Clauson (Clauson 1971: 48), Sergey G. Klyastorniy-V. A. Livşic’ten (Kljaštornyj-Livšic 1972: 78-79) başlamak üzere çeşitli araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Her şeyden önce eğer Jinagupta Türkçe bilseydi, Taspar Kagan kendisine Bugut Yazıtı için bir metin yazdırırdı kanaatindeyiz; daha açık bir ifadeyle söylersek, keşiş Türkçe bilseydi, metni Türkçe yazardı veya Türkçe bir metin de yazardı. İkinci olarak Jinagupta’nın Budacılık külliyyatındaki biyografilerinde onun “gittikleri yerin dili” olan Çinceyi öğrendiği, 20 küsur yıl Çin’de kaldığı ve Budacılığı yayma ve tercüme faaliyetleri içinde olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla Jinagupta’nın ana dili olan Hintçe ve Çin’de öğrendiği Çince dışında bir dil bildiğine dair bir malumatımız yoktur. Buna karşılık Denis Sinor gibi araştırmacıların Jinagupta için “yabancı ülkelerin dillerini bilen, uzak memleketlerin yazılarına da aşina olan” ifadelerine ve Jinagupta’nın Türkçe bildiğini ima etmesine (Sinor 2003: 422) karşılık Peter Zieme (Zieme 1992: 11), H. J. Klimkeit (Klimkeit 2010: 96) gibi kimseler onun sadece Çince tercümelemlerle uğraştığını vurgulamaktadırlar.

1 *Da Tang Nei Dian Lu* 大唐內典錄 (*Taishō Shinshū Daizōkyō*, Tokyo, 1922-1933, C. LV, Metin 2149, s. 276/b17-c18); *Xu Gao Seng Zhuan* 續高僧傳 (*Taishō Shinshū Daizōkyō*, C. L, Metin 2060, s. 433/b07-434a/19).

b) Türkçe Bilmese de Jinagupta'nın Kontrolü Altında Bir Türkçe Tercüme Yapıldı mı?: Jinagupta bir üstat olarak Gök-Türk sarayındaki Buda faaliyetlerinin başındaydı; iki biyografisinden de bu anlaşılmaktadır.

Xu Gao Seng Zhuan, s. 434a03-a04'te ve Da Tang Nei Dian Lu, s. 276c14'de keşiş ve şakirtlerin Jinagupta'ya getirilen 260 yeni sutranın başlıklarını tercüme etmesini ve eski kataloglara göz atıp tashih yapmasını istirham ettikleri kayıtlıdır. Bu keşiş ve şakirtler Çin'de Budacılığın yasaklanmasından sonra Gök-Türlere sığınan Bao Xian, Dao Sui, Seng Tan gibi Çinliler veya Çinleşmiş olan kimselerdir, dilleri aksi bir kayıt olmadıkça Çince'dir. Bunlar 575-581 yıllarında doğuya gitmişler ve 260 sutra toplamışlardır. Tabiatıyla getirilen sutralar Sanskrit dilindedir. O hâlde Gök-Türk sarayında yapılan tercüme faaliyetinin, Gök-Türklerde “sığınmacı” olan keşişlerin Sanskrit-Çince tercümesi şeklinde olduğu çok büyük bir ihtimaldir. Üstelik Çin kaynakları bir “tercüme” yapıldığını söylüyorsa, ayrı bir ifade kullanılmadıkça bunun bir tarafı Çince'dir. Bir tarafı Çince olan tercüme faaliyetinin diğer tarafı ise Sanskrit dili olacaktır.

Buna karşılık başta Klyāṣṭorniy-Livšic (Kljaštornyj-Livšic 1972: 78) olmak üzere bazı araştırmacılara ve onların bu konudaki fikrini aktaranlara göre, Jinagupta ve yârenleri bu dönemde yoğun bir tercüme faaliyeti içindeydi, belli Buda sūtralarını Türkçeye tercüme etmişlerdi ve hatta bunlar Taspar kağan için yazılmıştı (Özönder 2002: 484); “Türkçe tercüme” ve “Taspar kağan için yazıldığı bilinmektedir” hükmü aynen Klyāṣṭorniy-Livšic'den aktarılmış olmasına rağmen Özönder'in bu hükmü için Liu Mau-Tsai'ye (Liu Mau-Tsai 1958: 36-39) atfı yaptığı görülmektedir. Oysaki Liu'nun eseri için zikredilen sayfalarda ise sadece Da Tang Nei Dian Lu ve Xu Gao Seng Zhuan'ın kısmî tercüme yer almaktadır. Dipnotun devamında Gök-Türkler arasındaki Budacılık faaliyetleri için Gabain, Zieme ve Sinor'a atfı yapılmaktadır. Bununla beraber Zieme'nin “Türkçe tercüme” gibi bir fikri olmadığı gibi O, bilakis şöyle söylemektedir (Zieme 1992: 12): “*Jinagupta ve beraberindekilerin Buda sutralarını Türkçeye tercüme edip etmediklerini bilmiyoruz. Ortada somut bir delil olmadığından, keşişlerin bozkır imparatorluğunda kaldıkları esnada Hintçe metinleri Çinceye tercüme ettikleri öne sürülebilir*”.

Yine Klimkeit tercümenin Çinceye olduğunu bildirmektedir (Klimkeit 2010: 96). Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi* adlı kitabında Özönder'in görüşüne birebir yer vermiştir (Ercilasun 2004: 129). Denis Sinor ise ihtiyatlı davranarak şöyle demektedir (Sinor 2003: 422): “*Hep birlikte Hindistan'dan getirdikleri 260 Sanskritçe eseri incelemek, kataloglamak, Çinceye (ve belki de Türkçeye) çevirmek işini yüklediler*”. Görüldüğü gibi Sinor, kaynaklarda yer almadığını bile bile sadece kendi fikri olan bir ihtimali parantez içinde vermeyi uygun görmüştür.

c) Jinagupta Bir “Misyoner” miydi ve Türklerle Tesir Etti mi?: Jinagupta ile ilgili bir başka mesele onun misyoner olduğu ve Türkleri Budacı yapmak üzere gönderildiğini söyleyen veya ima eden ifadelerdir.

Eski Türk dini ile ilgili mülahazalar yapan Osman Turan (Turan 2013: 82), Mehmet Aydın (Aydın 1997: 4) gibi araştırmacılar Jinagupta ve yârenlerinin dinlerini Türklere kabul ettirmek için çok uğraşan misyonerler olduklarını söylemektedir. Ahmet Taşağıl ise, 574-584 yılları arasında Gök-Türkler arasında kalan Hintli Budacı rahibin (yâni Jinagupta), öğretmeyi hedeflediği başka bir Budacı kitap olduğunu bildirmektedir (Taşağıl 1995: 28). S. Barutçu Özönder de dolaylı olarak Jinagupta'nın faaliyetlerini "misyonerlik faaliyeti" şeklinde tavsif etmektedir (Özönder 2002: 498, dpt. 16). Her şeyden önce "misyoner" görüşünün kaynaklarda yer almadığı ve bu hükmün verilmesi için daha fazla kaynağa ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Üstelik ekteki iki metinden okunabileceği gibi Jinagupta, Budacılığın yasaklandığı Çin'den çıkıp memleketine giderken Taspar'ın ısrarları üzerine mecburen Gök-Türk sarayında kalmıştır. Hatta Xu Gao Seng Zhuan'da doğrudan Jinagupta'nın Gök-Türkler tarafından alıkonduğu kaydedilmektedir². Yâni, başka Budacılar için söylenebilir, ama Jinagupta'nın "misyoner" olduğunu söylemek için biraz daha malumat gerekmektedir; nitekim O, Çin'de ortam sükûnete erdiğinde ve ilk fırsatını bulduğunda hemen Çin payitahtı Chang'an'a dönmüştür.

d) Jinagupta için Siyasî Bir Değerlendirme: Hintli keşiş Jinagupta'nın Çin'den çıkıp Gök-Türk sarayında kalması veya alıkonulması hadisesi iyi değerlendirilmelidir. Mahiyeti ve dili ne olursa olsun sarayda bir tercüme faaliyetinin yapıldığı kesindir ve bunun yanında bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmiş olması da galip bir ihtimaldir. Her şeyden önce Taspar Kagan'ın kendi "emri" altında 10 yıl çalışan ve bundan önce Çin'de 20 küsur yıl yaşayan "sığınmacı" keşişlerden hemen her bakımdan istifade etmek istediği veya istifade ettiği düşünülebilir. Taspar, Çin'in türlü yerlerinde Budacılık yapmak üzere bulunmuş keşişlerden Çin'in coğrafyasına ve kültürüne dair malumatları öğrenmek üzere böyle bir himayede bulunmuş olabilir. Bundan başka mahiyetini bilmediğimiz bir siyaset icabı Çin'e karşı elindeki keşişleri koz olarak kullanmış olması da mümkündür. Kaynaklarda hiçbir malumat bulunmasa da Jinagupta gibi "akıllı" adamların 10 yıl boyunca kaldığı bir yerin dilini öğrenmiş olmaları gayet tabiidir. Yine de onun Türkçe bilmesi Türkçeye tercüme faaliyetleri yaptığı göstermez; hele ki Taspar onları siyaset icabı sarayında tutuyorsa dinî tercüme ihtimal dışında tutmak gerekmektedir. Böyle bir tercüme faaliyetinin anlamlı olması için Gök-Türk sarayında ve toplumun üst katmanlarında Budacılığın bir şekilde yayılmış olması lâzımdır ki böyle bir hüküm için daha fazla kaynağa ihtiyaç vardır. Kaldı ki böyle bir yaygınlık ile Türkçeye tercüme faaliyeti arasında doğrudan illiyet bağı da yoktur. Böyle bir tercüme faaliyeti olsaydı, en azından Bugut Yazıtı'nın bir yüzüne herhangi bir alfabede Türkçe bir metin yazdırılırdı. Bir başka mesele ise Taspar'ın 581 yılında ölmesinden sonra Jinagupta'nın Çin'e dönmeden önce Türk sarayında üç dört yıl daha kalmasıdır. Taspar'dan sonra gelen iki kagan devrinde Budacılığa herhangi bir meyil olmasa da keşiş sarayda çalışmalarına devam etmiştir. O hâlde Türk sarayının Jinagupta'yı siyasî maksatlarla sarayda tutmuş olması da ihtimal dâhilindedir.

² Xu Gao Seng Zhuan, s. 433/c26.

2) Hui Lin'in Faaliyetleri Meselesi:

Sui Shu (隋書)'daki bir kayda göre Qi Devleti topraklarında yaşayan Budacı keşiş Hui Lin (惠琳), Gök-Türkler tarafından ele geçirilmiş ve Taspar Kagan'ın sarayına götürülmüştür. Taspar ise bu keşişin konuşmalarından etkilenmiş ve manastır ile pagoda inşa ettirmiştir. Et yemeyi bırakıp pagoda etrafında dönme ibadetlerine başlamıştır. Yine Qi Devleti'ne hediye gönderip Vimalakirti Rirdesa, Nirvana, Avatamsaka ve Sarvastivada Vinaya gibi sutraları istemiştir (Sui Shu 1997: 1865). Bu kaydın kelimesi kelimesine satır altı tercümesi ekte verilmiştir. Kayıt aynı hâliyle *Wen Xian Tong Kao* (文獻通考)'da da yer almaktadır (Wen Xian Tong Kao 2006: 2687c).

Bilindiği gibi bünyesinde çokça Çinli olmayan unsurları barındıran Kuzey Zhou Sülâlesi (557-581), Doğu Gök-Türkleri ve Muhan Kagan ile olan dostluğun bir nişanesi olarak Chang'an'da, burada yaşayan binlerce Türk için 557-560 yıllarında bir Buda manastırını inşa ettirmiştir (Tremblay 2007: 107). Yine bu mabette yer alan Wang Bao Kitabesi'nde Türklerin yiğitlikleri ve dürüstlükleri üzerine övücü sözler yer almaktadır (Liu Mau-Tsai 1958: 38-39). Dolayısıyla Taspar'ın kagan olduğu esnada Gök-Türkler üzerinde bazı Budacılık tesirlerinden bahsetmek mümkündür; yâni Taspar'ın, Budacılık ile ilk kez karşılaşmamış olması mümkündür. Gabain (Gabain 1954: 165) ve onun görüşlerini üstü kapalı olarak destekleyen J. Peter Laut (Laut 1986: 2) gibi araştırmacılar Gök-Türkler üzerindeki Budacı tesirlerin çok mahdut kaldığını söylese de Louis Bazin (Bazin 1975: 42), İbrahim Kafesoğlu (Kafesoğlu 2003: 103) gibi âlimler ise bu tesirlerin çok fazla olduğu kanaatinde dirler. Yine Taşağıl, Taspar'ın Budacılığa geçtiğine dair daha sonra bir vesika olmadığını, sadece hayran kaldığını söylese (Taşağıl 1995: 178) de Taspar'ın et yemeyi bırakıp pagoda etrafında dönmesi gibi ibadetlerde bulunması, sarayında Budacıları toplaması ve hatta Denis Sinor'un ifadesiyle "kaganın sarayının bir Budizm araştırmaları merkezi olması" (Sinor 2003: 422), kaynağa inanılırsa onun elbette bir Budacı olduğunu göstermektedir.

Şinasi Tekin'e göre ise Taspar (572-581) zamanında, Hui Lin, Qi Devleti tarafından Türklere yollanmıştır. Üstelik keşiş, kaganı bir manastır kurmağa zorlamış ise de onun bu çabaları olumlu bir sonuç vermemiştir (Tekin 1976: 22). Tekin bu hükmü için Otto Franke'nin eserine atıf yapmakta ise de kaynakta öyle bir hüküm getirilmemiştir (Franke 1930-1952: 245). *Sui Shu*'nun ilgili kısmının ekte yer alan tercümesinden anlaşılacağı gibi Hui Lin, Gök-Türkler tarafından Çinlilere yapılan bir hücum neticesinde ele geçirilmiş, esir edilmiş ve saraya getirilen keşişi dinleyen Taspar ise ona inanmış, manastır ve pagoda diktirerek ibadetlerine başlamıştır.

Bir başka mühim mesele ise Klyastorniy-Livşic gibi araştırmacılardan sonra Hui Lin'den etkilenen Taspar'ın Türkçe tercüme yaptırıldığı yönünde bir kanaat oluşmasıdır. Bu fikrin doğma sebebi muhtemelen Qi Devleti'ne hediye gönderip Vimalakirti Rirdesa, Nirvana, Avatamsaka ve Sarvastivada Vinaya gibi sutraları istemesidir. Bu sutraların kagana gönderilip gönderilmediği bile kaydedilmezken, gönderildiğini varsayıp üstelik tercüme edildiğini öne sürmek için daha çok malumata ihtiyaç vardır düşüncesindeyiz.

a) **Hui Lin için Siyasî Bir Değerlendirme:** Taspar Kagan'ın iki farklı kaynaktan aynı sözlerle yer alan bir kayda göre manastır inşa etmesi, et yemeyi bırakması ve pagoda etrafında dönmesi onun artık bir Budacı olduğunu göstermektedir. Bununla beraber bu bilginin kim tarafından Çinlilere bildirildiği veya Çin kaynaklarında nasıl yer edildiğinin en azından tahmin edilmesi lâzımdır. Çin malumatlarına göre Taspar, Hui Lin adındaki keşişin ikna etmesiyle Budacı olmuş, Buda ibadetlerine başlamış ve üstelik Çin'de doğmadığı için hayıflanmıştır. Her şeyden önce Hui Lin'in Gök-Türklere esir düşen biri olduğu ve daha sonra Çin'e döndüğü bilinmelidir. Kayıt sadece Taspar'ın faaliyetinden bahsetmektedir; eğer Gök-Türk sarayındakiler de böyle bir faaliyet içinde olsalardı mutlaka onlardan da bahsedilirdi. Dolayısıyla kayda göre bu faaliyetin sadece Taspar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Taspar ile ilgili Çin kaynağındaki ifadenin, onun gizlice ibadet yaptığı şeklinde yorumlanabilmesi de mümkündür. Son tahlilde Taspar'ın ibadetlerine ve Çin'e hayranlık duyduğuna dair Çin malumatı çok büyük bir ihtimalle Taspar'ın esiri olan ve sonra Çin'e dönen Hui Lin'in ifadelerine dayanmaktadır. Taspar'ın Hui Lin'i ne için tuttuğu ve hatta onu hangi maksadı için kullandığı bilinmemekte ise de keşişin geri döndüğü memleketi Çin'de Türklerin "adami" gibi görünmemek üzere böyle ifadeler vermesinin ve Türklerin Çin hayranı olduğuna dair sözler söylemesinin, Çin sarayında bir "Türk uzmanı" olarak yer edinmek üzere başvurduğu bir usul olabileceğini de akıllara getirmektedir. Taspar'ın tıpkı Jinagupta gibi Hui Lin'i de siyasî maksatlarla kullanmaması için hiçbir sebep yoktur; bu tür teşebbüsler gayet tabiidir. Elimizde mukayese edebileceğimiz başka bir kaynak olmadığı için Taspar'ın Hui Lin'i siyasî bir figür olarak değerlendirdiğini ancak varsayabiliriz. Yine halkın gözünde meşruiyetini yitirerek "kut"u ve dolayısıyla iktidarı kaybetmekten korkan Taspar'ın Budacılığı iç dünyasında yaşadığı veya tam tersine Budacı olursa "kut"unu kaybedeceğini bilen Taspar'ın hiçbir zaman Budacılığa girmediği ve kaynaktaki bilginin Çin'e dönen Hui Lin'in bir yalamı olduğu şeklinde iki farklı varsayım da göz önünde bulundurulmalıdır. Taspar'ın Çin'e dönecek ve kendisiyle ilgili bilgi verecek birine kendisini farklı yansıtmış olması da mümkündür. Daha fazla belge ortaya çıkmadıkça Taspar'ın bütün bu faaliyetleri muamma olarak kalacaktır.

3) Kuzey Qi Hükümdarı Hou Zhu'nun Türkçe Tercüme Yapılması Emri Vermesi Meselesi: Türkçe Tercüme Yapıldı mı ve Kagana Gönderildi mi?

Ce Fu Yuan Gui (冊府元龜)'deki bir kayıta şöyle bildirilmektedir: "Kuzey Qi Hükümdarı Hou Zhu'nun wuping saltanat devresinin (570-575) sonlarında, Hou Zhou Çinli olmayanların dilini bilen ve o esnada (bu konuda) birinci olan Shizhong unvanlı Liu Shiqing'e Tujue (Gök-Türk) Kagani'na hediye etmek üzere Nie (Mahāparinirvāṇa) Sutra'yı Tujue (Gök-Türk) diline tercüme etmesi görevini vermiş ve Zhongshu Shilang unvanlı Li Delin'e ise buna önsöz yazmasını emretmiştir"³.

Bu kaydın lafzı ve ruhu çok açıktır ki sadece böyle bir tercüme yapılmasının emri verilmiştir; tercümenin bitirildiğine ve kagana ulaştırıldığına dair hiçbir söz yoktur. Bununla beraber bu kayda dayanarak geniş bir kesim bu ve başka tercümelemlerin de yapıldığını, kagana ulaştığını ve hatta bizzat Taspar'ın bu tercüme yapıldığını öne sürmektedir. Bu fikirler

3 *Ce Fu Yuan Gui*, Zhonghua Shuju Yay., Beijing, 1989, s. 4020b: "北齐後主武平末侍中刘世清能通四夷语为当时第一後主命世清作突厥语翻译经以遗突厥可汗敕中书侍郎李德林为其序".

izaha muhtaçtır ve üstelik Türk tarihi ve Türk dili tarihinde çok yanlış bilgi ve önyargıların yerleşmesine sebep olmuştur. Bu görüşlerden bazılarına değinmekte fayda vardır:

J. Peter Laut, şöyle demektedir⁴: "*Başlangıçta Muhan Kagan'ın küçük kardeşi ve halefi olan Taspar Kagan Budacılık ile ilişkiindedir; ki bu tarihî bakımdan kesindir. Bir tapınak inşa ettirdiği ve ricası üzerine Budacı yazıların Çin'de Türkçeye tercüme edildiği ve ona gönderildiği bildirilmektedir*". Laut'un bu hükmü, Çin kaynaklarına dayanmamaktadır ve Gabain'e atıfla bir mülâhaza mahiyetindedir. Bununla beraber Türk dili tarihine dair böyle bir çalışmada verilen bu kritik hükmün ana kaynaklarda yerinin olmadığını bildirmek lâzımdır.

Tarihçi Peter Golden şu fikirdedir⁵: "*Onun saltanatı esnasında, Kuzey Ch'i İmparatoru, "dört bir yandaki Barbarların dillerini" bilen Liu Shih-ch'ing'den Nirvâna-Sûtra'yı Türkçeye tercüme etmesini istemişti. Bu, Türk Kağanı'na gönderildi*"⁶. Golden'in atıf yaptığı Liu Mau-Tsai'nin eserinin 34. sayfasında yer alan Liu Shiqing'in *Bei Qi Shu*'da biyografisinin tercümesinde, 36-37. sayfalardaki *Da Tang Nei Dian Lu* ve *Xu Gao Seng Zhuan*'ın Jinagupta biyografisi tercümesinde ve 43. sayfasında *Sui Shu*, s. 1865'deki Taspar'ın Hui Lin ile olan münâsebetinin anlatıldığı kısımda Golden'in verdiği hükmü temellendirecek bir ifade yer almamaktadır.

Ahmet Taşağıl'ın bu konudaki görüşleri şöyledir: "*Bu arada Ch'i'lerden Liu Shih-ch'ing vardı ki; bu şahıs Çin'in yabancı komşularının dilinde anlaşabiliyordu. Ch'i imparatoru ona Türk dilinde Nie-p'an-ching (nirvana) yazmasını emretti ve Türkçe yazılan bu kitap, hemen Gök-Türk kaganına gönderildi. Nirvana'nın bu Türkçe nüshası Lo Te-lin adlı elçi tarafından Taspar Kagan'a tanıtıldı (575 sonu)*" (Taşağıl 1995: 28). Ahmet Taşağıl bu hükmü için *Ce Fu Yuan Gui*'nin yukarıdaki kaydına ve yine *Bei Qi Shu*'daki bir biyografiye atıf yapmaktadır ki iki yerde de Türkçeye tercüme edilmesi emredilen bir kitaptan ve Li Delin'in ise buna önsöz yazmasının buyrulmasından bahsedilmektedir. Sutrannın tercüme edildiği, hemen kaganı götürüldüğü ve Li Delin adlı elçinin Taspar'a sunduğu gibi bir mülâhazaya imkân verecek bir sözün olmadığı kanaatindeyiz. Özönder de Taşağıl'a dayanarak aynı hükmü vermiştir (Özönder 2002: 484). Özönder'in bu hükmü için atıf yaptığı diğer kişi olan Peter Zieme'nin çalışmasında ise böyle bir ifade bulunmamaktadır.

Sui Shu'daki bu kaydı inceleyen Edouard Chavannes da Li Delin'in bu kitabı kaganı götürdüğünü değil önsöz yazma emri aldığını bildirmektedir ve kitabın kaganı ulaştırıldığından ise hiç söz etmemektedir⁷: "*Heuo tchou, Nie-p'an king (Mahâparinirvâna sûtra)'in T'ou-kiue Kaganı'na sunulmak üzere Türkçeye tercüme edilmesi davetinde bulunmuş; tchong-chou che-lang Li Tö-lin'e bu kitaba bir önsöz yazması emredilmiştir*".

4 Laut 1986: 2: "*Erst Muhan Kagans jüngerer Bruder und Nachfolger, Tapar Kagan, steht in einem historisch gesicherteren Verhältnis zum Buddhismus. Es wird berichtet, daß er einen Tempel errichten ließ und auf seine Bitte hin in China buddhistische Schriften in das Türkische übersetzt und ihm geschickt wurden*"

5 Golden 1992: 151: "*During his reign, Liu Shih-ch'ing, who knew "the languages of the Barbarians of the four compass points" was asked to translate the Nirvâna-Sûtra into Turkic by the Northern Ch'i Emperor. This was sent to the Türk Qagan*".

6 Türkçe tercümesi için bkz. Golden 2012: 164.

7 Chavannes 1905: 345, dpt. 2: "*Heuo tchou l'invita à traduire en langue T'ou-kiue (turque) le Nie-p'an king (Mahâparinirvâna sûtra) afin d'envoyer (cette traduction) au kagan des T'ou-kiue; un décret impérial ordonna au tchong-chou che-lang Li Tö-lin de composer une préface por cet ouvrage*".

Ayrıca Liu Shiqing'in *Bei Qi Shu*'daki biyografisinde de bu hususa yer verilmektedir. Biyografi, *Bei Qi Shu*, C. 20'de Hülü Qiangju'nun biyografisinde (*Bei Qi Shu* 1997: 267) yer almaktadır. Buna göre: “(Liu) Shiqing'e Tujue (Gök-Türk) Kaganı'na hediye etmek üzere Nie (Mahâparinirvâna) Sutra'yı Tujue (Gök-Türk) diline tercüme etmesi görevini vermiş ve Zhongshu Shilang unvanlı Li Delin'e ise buna önsöz yazmasını emretmiştir”⁸. Liu Mau-Tsai de bu kaydı doğru şekilde tercüme etmiştir⁹: “İmparator Hou-tschu, T'u-küe'lerin kaganına hediye etmek için, kendisinden Nirvâna-Sûtra'yı T'u-küe'lerin diline tercüme etmesini istedi. Tschung-schu-schi-lang unvanlı Li Te-lin'e ise kitaba önsöz yazma emri verdi”¹⁰.

Bu konuda en ihtiyatlı davranan araştırmacının Peter Zieme olduğu görülmektedir. O, haklı olarak şöyle demektedir¹¹: “Liu Shiqing'in biyografisinde (VI. yüzyılın sonu), 576 yılında “barbar” dillerini bilen onun, Çin İmparatoru tarafından Türk Kaganı Taspar'a (572-581) hediye edilmek üzere Nirvâna-Sûtra'yı tercüme ile görevlendirildiği kaydedilmektedir”.

Ana kaynaklardaki malumatlardan hareketle Çin tarafından bir sutranın Türkçeye tercüme edildiği, hemen kagana götürüldüğü, bir elçinin tercümeyle Taspar'a sunduğu, Taspar'ın Nirvana Sutra'nın da arasında olduğu türlü sutraları Türkçeye tercüme ettirdiği gibi hükümlerin izaha muhtaç olduğunu söylemek durumundayız.

Sonuç

Gök-Türk Kaganı Taspar devrinde misyonerlerin sarayı ve halkı Budacı yaptıkları, Çin'den gelen veya alıkonulan Budacı keşişlerin sarayda kalıp Türkçe tercüme faaliyetlerinde buldukları, Çinlilerin bir sutrayı Türkçeye tercüme edip kagana sundukları ve yine kaganın bazı sutraları Türkçeye tercüme ettirdiğine dair Türk tarihi ve Türk dili tarihi çalışmalarında yer alan türlü görüşlerin, Çin kaynaklarındaki bazı malumatlara göre temellendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çok erken bir tarihte tercüme yapılmış olması Türklerin dilini yüceltmeyeceği gibi, böyle bir tercümenin yapılmamış olması Türk dilini küçültmez. Gök-Türk Kaganlığı Yazıtları'nın dili, Türk dilinin artık çok tekâmül ettiğini göstermektedir. Bununla beraber bugüne ulaşmayan ve yapıldığı varsayılan bir tercümeden hareket ederek tarih ve dil tarihi çalışmalarında mefhumlar inşa etmenin millî mefkûremize katkısının olmayacağı aşikârdır. Bu tür yaklaşımlar bölünmüş Çinliler karşısında yer alan Gök-Türk Kaganlığı gibi devasa bir *imperium* gücün kültürünü, siyasetini ve stratejisini anlamayı zorlaştıracaktır. Bu bakımdan Taspar Kagan devrinde yapıldığı söylenen “Türkçede ilk tercüme” fikrinin gözden geçirilmesinde fayda vardır fikrindeyiz.

8 “後主命世清作突厥語翻涅槃經以遺突厥可汗敕中書侍郎李德林為其序”.

9 Liu Mau-Tsai 1958: 34: “Kaiser Hou-tschu befahl (Liu) Schi-ts'ing, das Nirvâna-Sûtra in die Sprache der T'u-küe zu übersetzen, um es dann dem kagan der T'u-küe zu schenken. Er beauftragte den Tschung-schu-schi-lang, Li Te-lin, ein Vorwort dazu zu schreiben”.

10 Bu kaydın Türkçesi için bkz. Liu Mau-Tsai 2006: 53.

11 Zieme 1992: 11.

Kaynakça

- AYDIN, Mehmet (1997). "Türklerin Dîmî Tarihi Üzerinde Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 1-9.
- BAZIN, Louis (1975). "Turcs et Sogdiens", *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste, Louvain*, s. 37-45.
- Bei Qi Shu (1997). Zhonghua Shuju Yay., Beijing.
- Ce Fu Yuan Gui (1989). Zhonghua Shuju Yay., Beijing.
- CHAVANNES, Edouard (1905). "Jinagupta (528-605 après J.-C.)", *T'oung Pao*, II/6, s. 332-372.
- CLAUSON, Gerard (1971). "The Foreign Elements in Early Turkish", *Researches in Altaic Languages*, Budapest, s. 43-49.
- Da Tang Nei Dian Lu 大唐內典錄 (1922-1933). *Taishō Shinshū Daizōkyō*, Tokyo, C. LV, Metin 2149, s. 276/b17-c18.
- ERCİLASUN, A. Bican (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara.
- FRANKE, Otto (1930-1952) *Geschichte des Chinesischen Reiches*, C. II, Berlin.
- GABAIN, A. von (1954). "Buddhistische Türkenmission", *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller*, Ed. J Schubert-U. Schneider, Leipzig, s. 161-173.
- GOLDEN, Peter (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, Wiesbaden.
- GOLDEN, Peter (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev., O. Karatay, Ötüken Yay., İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2003). *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul.
- KLIMKEIT, H. J. (2010). "Türk Orta Asyasında Budizm", Çev., M. T. Berbercan, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, s. 93-108.
- KLJAŠTORNYJ, S. G.-V. A. LİVŠIĆ (1972). "The Sogdian Inscription of Bugut Revised", *Acta Orientalia Hungarica*, XXVI, 1, s. 69-102.
- LAUT, J. Peter (1986). *Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler*, Wiesbaden.
- LIU Mau-Tsai (1958). *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-Küe)*, C. I, Wiesbaden.
- LIU Mau-Tsai (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev., E. Kayaoğlu-D. Banoğlu, Selenge Yay., İstanbul.
- ÖZÖNDER, S. Barutçu (2002). "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *Türkler*, C. III, Ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara, s. 481-501.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1995). *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- SINOR, Denis (2003). "[Kök] Türk İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yıkılışı", Çev., T. Tekin, *Erken İç Asya Tarihi*, Der., D. Sinor, İletişim Yay., İstanbul, s. 383-424.
- Sui Shu (1997). Zhonghua Shuju Yay., Beijing.
- TAŞAĞIL, Ahmet (1995). *Gök-Türkler I*, Ankara.
- TAŞAĞIL, Ahmet (2002). "Göktürkler", *Genel Türk Tarihi*, C. I, Ed., H. C. Güzel-A. Birinci, Ankara, s. 653-710.
- TEKİN, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit*, Ankara.
- Tong Dian (2003). Zhonghua Shuju Yay., Beijing.
- TREMBLAY, X. (2007). "The Spread of Buddhism in Serindia: Buddhism among Iranians, Tocharians and Turks before the 13th Century", *The Spread of Buddhism*, Ed., A. Heirman-S. P. Bumbacher, Leiden-Boston, s. 75-130.
- TURAN, Osman (2013). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay.
- Wen Xian Tong Kao (2006). Zhonghua Shuju Yay., Beijing.
- Xu Gao Seng Zhuan 續高僧傳 (1922-1933). *Taishō Shinshū Daizōkyō*, C. L, Metin 2060, s. 433/b07-434a/19.
- ZIEME, Peter (1992). *Religion und Gesellschaft in Uigurischen Königreich von Qoço*, Opladen.

Ek 1

Taishō Shinshū Daizōkyō, C. 50, metin 2060
Xu Gao Seng Zhuan 續高僧傳

s. 433

b07: 闍那崛多

Dunajueduo (Jinagupta)

b12: 捷陀囉國人也隋言香行國焉居富留

Qiantuoluo (Gandhara) Memleketi insanıdır [Sui (devrinde) Xiangxing Memleketi denilmiştir]. (O) yaşıyordu Fuliu-

b13: 沙富羅城云丈夫宮也刹帝利種姓金

-shafuluo Şehri (*Peşaver*)’nde [Zhangfu Sarayı’dır]. (O) Shadili (*Kşatriya*) kavmindendir. Soyadı Jan-

b14: 俱凡反步此云項也謂如孔雀之項彼國以

[jufan’ın çevrimi (j+an)]-bu (*kambu*)’dur. [Bu (kelime) “ense” demektir. Tavus kuşunun ensesine benzer denir]. Bu memleket (’te bu)

b15: 爲貴姓父名跋闍邏婆囉此云金剛堅也

soylu (bir) soyadıdır. Babasının adı Baduluopoluo (Vajrasāra)’dur [Bu altın sertliğinde olan demektir].

b16: 少懷遠量長乘清範位居宰輔燮理國

Küçüklüğünde uzakları düşündü, uzunlukları ve farklılıkları hesap etti, mümkün (olanları) zihninde berraklaştırdı. Yardımcı idâreci makamında oldu, memleketi sevk, idâre (ve)

b17: 政崛多昆季五人身居最小宿殖德本早

siyasette. Jueduo (Jinagupta), beş kardeşin sonuncusu, en küçüğüydü. Erdemin esaslarıyla yetişti, erkenden

b18: 發道心適在髫髻便願出家二親深識其

Dao (“Yol”)’nun kalbine yollandı. Saçları püskül püskül toplandığında evden ayrılmaya karar verdi. Ana babası derinden bildiler onun

b19: 度不違其請本國有寺名曰大林遂往歸

düşüncesini. Onun ricasına karşı koymadılar. Bu memlekette Dalin (“Ulu Orman”) adlı bir manastır vardı. Ardından gidip geldi,

b20: 投因蒙度脱

iştirak etti. Böylece düşüncesine erişti (ve) ayrıldı...

b28: 時年二十有七受戒三夏師徒結志
(Jinagupta) o esnada 27 yaşındaydı ve üç yaz himaye aldı. Üstatlar ve şakirtler toplandılar derlendi

b29: 遊方弘法初有十人同契出境。路由迦旃
sefer istikameti (belirlemek) ve *dharma*'yı ululaştırmak (üzere). Başta 10 kişi vardı. Aynı fikirde birleşip topraktan ayrıldılar. Yol geçiyordu Jiabi-

c01: 施國淹留歲序國王敦請其師奉爲法主
-shi (Kapiça) Memleketi'nden. Yıl boyunca orada kaldılar. Memleketin hükümdarı onların üstadı ile yakından ilgilendi. (Ona) *dharma* efendisi (gibi) davrandı.

c02: 益利頗周將事巡歷便踰大雪山西足固
(Kendilerine) hemen her imkân sunuldu. (Onlar) işlerini ve seferlerini devam ettirdiler. Sonra Büyük Karlı Dağ'ın batı eteklerini aştılar. Zorluk

c03: 是天險之峻極也至厭怛國既初至止野曠
gök tehlikesinin en uç riski (gibi)di. Yanda (Eftalit) Memleketi'ne vardılar. Gelir gelmez durdular. Vahşi bozkırda

c04: 民希所須食飲無人營造岫多遂捨具戒
insan çok nadirdi. Gerekli yiyecek ve içecek (temini için) ne insan (vardı) ne de bir bina inşa edilmişti. Jinagupta derhal malzemeleri bırakıp müdafaa (tedbirleri) aldı.

c05: 竭力供待數經時艱冥靈所祐幸免災
(Bununla) başa çıkmak için (epay) güç harlandı. Defalarca kez zorlukların içinden geçildi. Derin ruhların korumasında (ilerlediler). Talih yok olmadı

c06: 橫又經渴囉槃陀及于闐等國屢遭夏
terse dönüp. Yine Keluopantuo (Taşkurkan) ve Yutian (Hoten) gibi memleketlerden geçtiler. Sürekli karşılaştılar yaz

c07: 雨寒雪暫時停住既無弘演栖寓非久又
yağmurla, kış karla. Geçici olarak durup konakladılar. Artık büyük hareketler yoktu. Konaklamaları uzun süreli değildi. Yine

c08: 達吐谷渾國便至鄯州于時即西魏大統
Tuyuhun Memleketi'ne vardılar. Sonra Shanzhou (Xining)'ya ulaştılar. O esnada artık Batı Wei'yin datong (saltanat devresinin)

c09: 元年也雖歷艱危心逾猛勵。發蹤跋涉三
ilk yılıydı (557). Başlarına gelen zorluklara ve tehlikelere rağmen kalpleri korkuyu atıyor ve taşıyordu. Seyahatlerine başlayalı üç

c10: 載于茲十人之中過半亡沒所餘四人僅存
yıl olmuştu böylelikle. On kişiden yarısı öldü. Geriye kalan sadece dört kişi

c11: 至此以周明帝武成年初屆長安止草堂
buraya vasil oldu. Zhou (Devleti) İmparatoru Ming'in wucheng (saltanat devresi) (559-560) ile birlikte. Önceleri Chang'an'a vardılar. Caotang (Manastırı'nda) kaldılar...

c22: 武帝下
... (Zhou İmparatoru Wu'nun) buyurduğu

c23: 勅追入京輦重加爵祿逼從儒禮秉操鏗
fermanla (Jinagupta ve beraberindekiler tekrar) payitahta getirildiler. (İmparator Wu) onları kadirleyerek, onlara soyluluk unvanları ve maaşlar vererek Konfüçyüs ritüeline uymaya zorladı. (Bununla beraber) onlar dik durdular ve tatbiklerini devam ettirdiler

c24: 然守死無懼帝愍其貞亮哀而放歸路出
ta ki ölene kadar, korkusuzca. İmparator onların iffetinden ve aydınlığından etkilendi. Merhamet etti ve geri dönmelerine izin verdi. (İmparatorluktan) çıkan yollar

c25: 甘州北由突厥闔梨智賢還西滅度崛多及
Ganzhou'nun kuzeyinden, Tujue (Gök-Türk) (toprakları) üzerinden (ilerliyordu). Duli (ācārya) Zhixian batıya geri döndü ve düşüncesini terk etti. Jinagupta ve

c26: 以和上乃爲突厥所留。未久之間和上遷
Heshan beraber Gök-Türkler tarafından alıkonuldular. Çok geçmeden Heshan

c27: 化隻影孤寄莫知所安賴以北狄君民頗
öldü. (Jinagupta) yalnız bir gölgeydi, tek başına (bu) gurbetteydi, ne yapacağını bilmiyordu. Kuzey Di'lerinin (Gök-Türklerin) hükümdarının ve halkının meyilleri sayesinde

c28: 弘福利因斯飄寓隨方利物。有齊僧寶暹
büyük talih ve iyilik (veya fayda) (edindi). (Gökyüzünde) süzülür gibi olduğundan (nerede dursa orada) konakladı. İyi olan şeyler (için) (her) yönü takip etti. Vardı, Qi (Sülâlesi'nin) keşişi Bao Xian,

c29: 道邃僧曇等十人以武平六年相結同行
Dao Sui, Seng Tan gibi on kişi. Wuping (saltanat devresinin) 6. yılında (575), karşılıklı birleştiler ve beraber ilerlediler

s. 434

a01: 採經西域往返七載將事東歸凡獲梵本
Toplu hâlde Batı Toprakları'ndan geçtiler. Gidip gelmeler yedi yıl tuttu (575-581) ve doğuya dönmek (için) işleri toparladılar. Sanskritçe kitaplardan edindikleri toplam

a02: 二百六十部行至突厥俄屬齊亡亦投
260 ciltti. İlerleyip Tujue (Gök-Türk)'lere vardılar. Aniden teslim olan Qi (Sülâlesi) çöktü. (Onlar) da gittiler

a03: 彼國因與同處講道相娛所齋新經請翻
bu memlekete (Gök-Türlere). Bu yüzden (Jinagupta) ile birlikte kaldılar, *Dao* ("yol")'yu konuştular, karşılıklı neşelendiler. Tercüme etmelerini rica ettiler, getirdikleri yeni sutraların

a04: 名題勘舊錄目轉覺巧便有異前人無
başlık adlarını. Eski katalogları, göz atıp tashih etmelerini (istirham ettiler). (Jinagupta) önceki adamlardan farklıydı, yoktu

a05: 虛行苦同誓焚香共契宣布。大隋受禪佛
boş işi. Tütsü yakıp çetinliklere yeminle ortak oldular, beraberce işbirliği içinde (*dao*'yu) anlattılar ve yaydılar. Büyük Sui (Sülâlesi kurulduğunda), Zen Budacılığı

a06: 法即興暹等齋經先來應運開皇元年季
dharma'sı artık yükselmişti. (Bao) Xian ve beraberindekiler, sutraları önceden gelip taşıma mesuliyetini üstlendiler. Kaihuang (saltanat devresinin) ilk yılında (581), mevsim

a07: 冬屆止京邑
kışta payitahta geldiler ve durdular.

a15: 多仍住北狄至開皇五年大興善寺沙門曇
Jinagupta (ise) hâlâ Kuzey Di'leri (Gök-Türkler) (arasında) yaşıyordu. Kaihuang (saltanat devresinin) 5. yılı (585) geldi. Daxingshan Manastırı shaman (şramana)'ı Tan

a16: 延等三十餘人以躬當翻譯音義乖越承
Tan gibi 30 küsur kişi, tercüme ve ses verme çalışmalarına bizzat girişti, erdem ve iyilik taşı. (Tan Yan) öğrendi

a17: 崛多在北乃奏請還帝乃別勅追延崛多西
Jinagupta'nın kuzeyde olduğu. Bunun üzerine imparatorun huzuruna çıkarak (onun) dönmesini isticram etti. İmparator bu nedenle ayrı bir emirnâme çıkararak (Jinagupta'nın) aranıp davet edilmesini (buyurdu). Jinagupta (için) batıya

a18: 歸已絕流滯十年深思明世重遇三寶忽
dönüş artık kapanmıştı. (Gök-Türkler yanında) kalalı 10 yıl olmuştu. Aydınlik dünya için derin düşüncelere dalmış, Üç Hazine (yâni Buda, Dharma, Sangha) ile buluşmayı kadırlımişti. Aniden

a19: 蒙遠訪欣願交并即與使乎同來入國
uzaklardan aldığı talep (üzerine) mutlulukla bir araya gelmek istedi. Artık elçiyile beraber memlekete (Çin'e) gelmişti.

Ek 2

Taishō Shinshū Daizōkyō, C. LV, Metin 2149
Da Tang Nei Dian Lu 大唐內典錄

s. 276

b17: 北天竺犍達國三藏法師闍那崛多隋言至德
Kuzey Hindistan, Jianda (Gandhara) Memleketi(’ndendir). Sanzang Dharma Üstat Dunajueduo (Jinagupta). Sui (devrinde) Zhide (“Erdeme Gelen”) denmiştir.

b18: 又云佛德周明帝世武成年初
Yine Fude (“Buda Erdem”) denilmiştir. Zhou (Devleti) İmparatoru Ming’in devrinde, wucheng (saltanat devresinin) başında (559)

b19: 共同學耶舍崛多
yâreni Yeshejueduo ile birleşti.

b20: 隨本師至摩伽陀國三藏禪師闍那耶舍齋經入國師徒同學悉習方言
Asıl üstadını takip ederek Mojiatuo (Magadha) Memleketi’ne geldi. Sanzang Zen Üstat Dunayeshe (Jinayaśa) (ile birleşti ve) sutraları alıp memlekete (Çin’e) girdi. Üstatlar ve şakirtler geldikleri yerin dilini birlikte çalışıp öğrendiler.

b21: 二十餘年崛多最善周世在京及往蜀地
Yirmi küsur yıl geçti. Jinagupta en başarılı oldu. Zhou devrinde payitahtta ve Shu (Sichuan) topraklarında yaşadılar.

b22: 隨處並皆宣譯新經
Gittikleri yerlerde hep beraber yeni sutraları anlattılar ve tercüme ettiler.

b23: 建德三年逢毀二教
Jiande (saltanat devresinin) 3. yılında (574), iki din (Budacılık ve Taoculuk) takibata uğradı.

b24: 夏之七眾俱俗一衣崛多師徒亦被誘逼
Çin’in çok çeşitli âdetlerinin hepsi bir kalıba sokuldu. Jinagupta ile üstatlar ve şakirtler de baskı ve ayartmalara maruz kaldı.

c03: 寧感致斯慕化而來來者容納思鄉欲去去者不違
Sükûnet hissi (onlarda) takdire şayan dönüşümü sağladı ve (saraya) geldiler. Gelenler kabul edildi ve izin verildi. Memleketlerine gitmeyi düşünüp ayrılma isteklerini (bildirdiler). (İmparator) ayrılanlara engel olmadı.

c04: 還向北天路經突厥遇值中面他鉢可汗
(Onlar) dönüp kuzey Tanrı (Dağları’na) yöneldiler. Yolları Tujue (Gök-Türk) (topraklarından) geçiyordu. Kıymetli ve mutedil yüzle karşılaştılar. Tabo Kehan (Taspar Kagan)

c05: 愬重請留因往復日周有成壞勞師去還
onları iyi karşıladı, hürmet gösterdi ve kalmalarını rica etti. Kalmaları için şöyle tekrar etti: “Zhou’da zafer ve yenilgi vardır, zorluk gören ustalar gider gelirler.

c06: 此無廢興幸安意住資給供養當使稱心
Burada çöküşler ve çıkışlar yoktur. Talihle ve güvenlik düşüncesiyle yaşanır. (Size) mülk temin edilecek, yüreğinizin istediği her şey sağlanacaktır”.

c07: 遂爾併停十有餘載師及同學悉彼先殂
Bunu müteakip böylece birlikte 10 küsur yıl kaldılar. Üstat ve yârenlerin hepsi önceki atalarına kavuştu.

c08: 唯多獨在
Sadece Jinagupta kaldı.

c09: 時屬相州沙門寶暹道邃智周僧威法寶僧曇智照僧律等十有一人
O esnada Xiangzhou’lu shaman (śramana) Bao Xian, Dao Sui, Zhi Zhou, Seng Wei, Fa Bao, Seng Tan, Zhi Zhao, Seng Lü gibi 11 kişi

c10: 以齊武平六年相結西遊往還七載
Qi (Devleti’nin) wuping (saltanat devresinin) 6. Yılında (575) batıya seyahat etmişler, gidip gelmeleri 7 yıl (tutmuş)

c11: 凡得梵經二百六十部迴到突厥聞周滅齊併毀佛法
toplam 260 Sanskritçe sutra edinmişlerdi. Dönerken Gök-Türklere vardılar. Zhou’nun Qi (Devleti’ni) ortadan kaldırdığını ve Buda dharması’nı da yasakladıklarını duydular.

c12: 進無所歸退則不可遷延彼國遂逢志德
Ne ilerlemeleri ne de geri gidip dönmeleri mümkündü. Hareket etmeyi ileri bir tarihe bıraktılar (ve) bu memlekette (kaldılar). Sonra Jinagupta ile karşılaştılar.

c13: 如渴值飲若暗遇明
Tıpkı susamış ve yiyecek bulmuş, sanki karanlıkta aydınlıkla karşılaşmış gibi oldular.

c14: 仍共尋閱所得新經請翻名題勘舊錄目頻覺巧便
(Beraber) kaldılar ve birlikte elde ettikleri yeni sutraları inceleyip okudular. (Jinagupta’ya), (sutraların) başlıklarını tercüme etmesini ve eski katalogların gözden geçirilmesini istirham ettiler. Tekrar tekrar (onun) (yüksek) kabiliyetinin farkına vardılar.

c15: 有殊前人律等內誠各私慶幸
Önceki insanlardan farklıydı. İnsicam (gibi hususları) tam özümsemişti. Her biri talihlerine bizzat sevinmişlerdi.

c16: 同誓焚香共契宣譯大隋受禪佛法即興

Berberce tütsü yakıp yemin ettiler ve (sutraları) birlikte açıklayıp tercüme etmeye karar verdiler. Büyük Sui (Sülâlesi) Zen Budacılığının dharma'sını kabul etti ve artık (Budacılık) canlandı.

c17: 周等齋經先來應運開皇元年季冬屆止

(Zhi) Zhou gibiler sutraları önceden gelip taşıma mesuliyetini üstlendiler. Kaihuang (saltanat devresinin) ilk yılında (581), kış mevsimi (Çin payitahtına) geldiler ve durdular.

c18: 崛多四年方果入國

Jinagupta, 4. yılda (584), nihayetinde memlekete (Çin'e) girdi.

Ek 3

Sui Shu, s. 1865

Satır 3: 齊有沙門惠琳，被掠入突厥，因謂佗鉢曰 齊國富強者，爲有佛法耳遂說以因緣果報

Qi (Devleti'nde), shamen (śramana) Hui Lin vardı, yağmaya uğrayıp Tujue (Gök-Türk)'lere girdi, bundan sonra Tuobo (Taspar)'ya (şöyle) dedi: "Qi Devleti'nin zenginliği ve gücü, Buda'nın dharma'sındandır". Sonra konuşmak üzere sözler söyledi, sebep ve sonuç

Satır 4: 之事。佗鉢聞而信之，建一伽藍，遣使聘於齊氏，求淨名、涅槃、華嚴等經，並十誦律 佗鉢

işleri (hakkında). Tuobo (Taspar) dinledi ve ona inandı, bir qielan (samgharama; manastır) inşa ettirdi, Qi Âilesi'ne elçi ile hediye gönderdi, "Jingming" (Vimalakirti Rirdesa), Niepan (Nirvana), Huayan (Avatamsaka) gibi sutraları ve Shisonglü (Sarvastivada Vinaya) (sutasını) (rica etti). Tuobo

Satır 5: 亦躬自齋戒，繞塔行道，恨不生內地

da kendisi et yemeyi bıraktı, pagoda etrafında döndü, iç topraklarda (Çin'de) doğmadığı için pişmanlık hissetti.